

**НАУЧНО СТАНОВИЩЕ ЗА ОЦЕНКА НА РИСКА ЧРЕЗ АНАЛИЗ НА
ИНФОРМАЦИЯ, СВЪРЗАНА С ОТГЛЕЖДАНЕТО НА АМЕРИКАНСКА
НОРКА ЗА ЦЕННИ КОЖИ В ЖИВОТНОВЪДНИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА
НА Р. БЪЛГАРИЯ**

Настоящото становище е изготвено в отговор на искане от Министерство на земеделието, храните и горите с писмо изх. № 13-2307 от 08.09.2017 г. до Центъра за оценка за риска по хранителната верига и съгласно Заповед РД-11-102/ 13.09.2017г на Директора на ЦОРХВ за създаване на работна група.

Съдържание:

- 1. Увод**
- 2. Законодателна рамка**
- 3. Идентификация и оценка на риска**
- 4. Анализ на проекта за изменение и допълнение на Наредба № 2 /11.02.2009 г.**
- 5. Заключение**
- 6. Изводи и препоръки**
- 7. Използвана литература**

1. УВОД

Отглеждане на животни, предназначени за добиване на ценни кожи в Европа и Света

Около 85% от продадените в световен мащаб ценни кожи в момента са от животни, отглеждани във ферми, а останалата част е от уловени с капани и от лов на диви животни.

Отглеждането на американски норки (*Neovison vison*) представлява най-големият дял от глобално производство на кожи, следвани от лисиците. Както червените (сребърни) лисици (*Vulpes vulpes*) така и арктическите (сини) лисици (*Vulpes lagopus*) се отглеждат за кожа. По-малък брой други видове също се отглеждат за кожа, включително чинчила (*Chinchilla lanigera*), енотовидно куче (*Nyctereutes procyonoides*), самур (*Martes zibellina*), пор (*Mustela putorius furo*) и нутрии (*Myocastor coypus*).

Повече от един милиард зайци също се отглеждат за месо или кожа с козина всяка година.

Европа и Китай са най-големите производители на кожи в световен мащаб и дялът на Китай в глобалното производство се увеличава бързо. Европа е най-големият износител на ценни кожи, а Китай е най-големият потребител и вносител, според сведенията за повече от 50% от световното потребление на кожи. Данните от Международната федерация за ценни кожи (International Fur Federation - IFF) показват че Китай има дял от 40% от световното производство на кожи от норки през 2014 г. (около 35 милиона кожи) и показва увеличение от около 25% в сравнение с 2011 г.

През 2014 г. повече от 41 милиона норки и два милиона лисици са били отгледани за добив на ценни кожи в Европа (Табл. 1). Най-големите производители в Европа са Дания, която е произвела 17,9 млн. кожи от норки през 2014 г., следвана от Полша (7.8 милиона норки) и Холандия (5.5 милиона норки). Финландия е най-големият европейски производител на лисичи кожи (1,8 милиона), а също и значим производител на кожи от норки (1, 9 милиона). Други значими производители в световен мащаб са САЩ (3,5 милиона кожи от норки през 2014, около 4% от световното производство на норка), Канада (2.8 милиона кожи от норки през 2013 г., около 3% от глобалното производство на норки и близо 8000 лисичи кожи) и Русия (1,9 милиона кожи от норки през 2014 г., около 2% от глобалното производство на норка и 0,7 милиона кожи от други видове, включително лисици).

Таблица 1– Брой на норки и лисици, отглеждани във ферми за ценни кожи в Европа през 2014 г.

	Норки	Лисици
Дания	17,880,000	6,000
Полша	7,800,000	75,000
Холандия	5,500,000	0
Финландия	1,900,000	1,800,000
Гърция	1,800,000	0
Литва	1,500,000	2,050
Швеция	1,000,000	
Норвегия	850,000	165,000
Латвия	770,000	6,500
Испания	700,000	0
Румъния	200,000	2,000
Белгия	200,000	0
Франция	200,000	0
Германия	200,000	0
Ирландия	200,000	0
Исландия	190,000	0
Италия	180,000	0
Естония	130,000	14,300
Република Чехия	20,000	500
Словакия	4,000	0
Общо	41,224,000	2,071,350

Поради опасения относно хуманното отношение към животните и етиката някои държави постепенно премахват фермите или приемат по-строги изисквания и правила, които водят постепенно до редуциране на това производство. Първите държави, които забраняват производството на кожи, са Обединеното кралство (2000г.) и Австрия (2004 г.). Предложено е законодателство за забрана за отглеждане в Белгия, Германия, Люксембург и Република Чехия, което се обсъжда в момента.

2. ЗАКОНОДАТЕЛНА РАМКА

2.1. НАДНАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

ДОГОВОР за функциониране на ЕС,

Член 13

Понастоящем няма специфично законодателство на ЕС за определяне на стандартите за хуманно отношение към животните, отглеждани за ценни кожи. Те са

обхванати от общото изискване на **Договора от Лисабон от 2009 г.**¹ и допълнени от **Договора за функциониране на Европейския съюз**², където е въведено правното признаване на това, че животните са чувстващи същества, способни да усещат болка и страдание.

Националните правителства могат да приемат по-строги правила, стига те да са съвместими с изискванията на Договора, докато законодателството на ЕС за защита и хуманно отношение към селскостопанските животни формулира само минималните изисквания.

Животните, отглеждани за кожи, са обхванати от разпоредбите на:

ДИРЕКТИВА 98/58/ЕО³ на Съвета от 20 юли 1998 година относно защитата на животни, отглеждани за селскостопански цели Директива се прилага за животни (включително риба, влечуги и земноводни), отглеждани за добиване на храна, вълна, кожа и/или козина или за други селскостопански цели.

Европейска КОНВЕНЦИЯ за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели⁴ (на която е базирана и Директива 98/58/ЕО). Прилага при отглеждане на животни с ценни кожи⁵, за животни, размножавани и отглеждани за производство на храна, вълна, или за други селскостопански цели, включително животни получени от генетична модификация или нова генетична комбинация.

Държавите⁶, подписали Конвенцията, следва да приведат законодателството си касаещо организацията на отглеждане, помещенията за настаняване на животни (площ и оборудване), фураж, здравеопазване и реда за инспекциите на техническите инсталации в модерните системи за интензивно отглеждане на животни в съответствие.

Регламент (ЕО) № 1099/2009⁷ на Съвета от 24 септември 2009 г., относно защитата на животните по време на умъртвяване въвежда правила за хуманно отношение по време на умъртвяване или клане на животни, отглеждани за производство на кожи.

Регламент (ЕО) № 1/2005⁸ на Съвета от 22 декември 2004 г., относно защитата на животните по време на транспортиране и свързаните с това операции и за изменение на Директиви 64/432/ЕИО и 93/119/ЕО и Регламент (ЕО) № 1255/97

¹ Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г, ОВ С 306, стр. 1—220

² Консолидиран текст на Договора за функционирането на Европейския съюз, ОВ С 326, 26.10.2012г., стр. 47—390

³ Въведена в Наредба № 16 от 3 февруари 2006 г. за защита и хуманно отношение при отглеждане и използване на селскостопански животни (*издадена от Министерство на земеделието и горите на основание чл. 149, ал. 3 от ЗВД, в сила от 01.05.2006 г., Обн. ДВ. бр.18 от 28 Февруари 2006 г.*)

⁴ Европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS № 87) открита за подписване в Страсбург, 10.III.1976 г. Ратифицирана със закон на НС от 15.04.2004 г.; ДВ бр. 34/2004 г. В сила за България от 21.01.2005 г. (*Протоколът от 1992 г. за изменение на европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS №145, Страсбург, 6.II.1992 г.)*);

⁵ Съгласно член 5 от Директива 98/58/ЕО Комисията изпраща на Съвета всички предложения, които могат да бъдат необходими за еднаквото прилагане на Европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS № 87) и въз основа на научна оценка, всички препоръки, направени съгласно тази Конвенция, както и всякакви други подходящи специфични правила

⁶ Република България на 15 април 2004 г. е ратифицирала със Закон Европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS № 145, Страсбург, 6 февруари 1992 г.) (Обн., ДВ, бр. 34 от 27.04.2004 г.).

⁷ Прилага се пряко, но лицензионните и одобрителните режими, както и санкциите са въведени в Закон за ветеринарномедицинската дейност (в сила от 02.05.2006 г., Обн. ДВ. бр.87 от 1 ноември 2005 г., изм. ДВ. бр.58 от 26 юли 2016 г.)

⁸ Прилага се пряко, но лицензионните и одобрителните режими, както и санкциите са въведени в Закон за ветеринарномедицинската дейност (в сила от 02.05.2006 г., Обн. ДВ. бр.87 от 1 ноември 2005 г., изм. ДВ. бр.58 от 26 юли 2016 г.)

Регламент (ЕО) № 1523/2007⁹ на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2007 година за забрана на пускането на пазара и вноса или износа от Общността на котешка и кучешка кожа и продукти, съдържащи такава кожа

Регламент (ЕС) № 1143/2014¹⁰ на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 година, относно предотвратяването и управлението на въвеждането и разпространението на инвазивни чужди видове

Директива на Съвета 92/43/ЕИО¹¹ от 21 май 1992 година за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна

2.2. НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

Общите изисквания за хуманно отношение към животните, които се прилагат и за животните с ценни кожи са формулирани в:

Закон за ветеринарномедицинската дейност¹² (ЗВД) – Глава седма „Защита и хуманно отношение към животните“ - описани са подробно изискванията, които следва да се спазват при отглеждане на селскостопански, работни и лабораторни животни, домашни любимци, безстопанствени животни, при транспортирането на животните на къси и дълги разстояния, по време на клане, така че да се осигури доброто състояние на животните и опазване на тяхното здраве. В ЗВД като рамков закон транспонира основните принципи на Европейското законодателство, като дава възможност за подробно разписване на всички европейски директиви в подзаконовите нормативни документи на националното ни законодателство.

Наредба № 16 от 3 февруари 2006 г. за защита и хуманно отношение при отглеждане и използване на **селскостопански животни¹³**;

Закон за защита на животните¹⁴ (ЗЗЖ), приет през 2008г. се регламентират всички аспекти на третиране и отношение към животните;

Наредба № 2 от 11.02.2009 г. за условията за отглеждане на космат и пернат дивеч в животновъдни обекти, съобразени с неговите физиологически и поведенчески особености (в сила от 20.02.2009 г., издадена от Министерство на земеделието и храните на основание чл. 19 от ЗЗЖ, Обн. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2009 г.).

⁹ Регламент (ЕО) № 1523/2007 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2007 година за забрана на пускането на пазара и вноса или износа от Общността на котешка и кучешка кожа и продукти, съдържащи такава кожа (ОВ L 343, 27.12.2007 г., стр. 1—4)

¹⁰ Регламент (ЕС) № 1143/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 година, относно предотвратяването и управлението на въвеждането и разпространението на инвазивни чужди видове (ОВ L 317, 4.11.2014г., стр. 35—55)

¹¹ Директива на Съвета 92/43/ЕИО от 21 май 1992 година за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна (ОВ L 206, 22.7.1992г., стр. 7—50)

¹² Закон за ветеринарномедицинската дейност (в сила от 02.05.2006 г., Обн. ДВ. бр.87 от 1 ноември 2005 г., изм. ДВ. бр.58 от 26 юли 2016 г.)

¹³ Транспонира Директива 98/58/ЕО на Съвета от 20 юли 1998 година относно защитата на животни, отглеждани за селскостопански цели (ОВ L 221, 8.8.1998г., стр. 23—27)

¹⁴ Закон за защита на животните (в сила от 31.01.2008 г., Обн. ДВ. бр.13 от 8 Февруари 2008 г., изм. и доп. ДВ. бр.34 от 3 Май 2016 г.)

ИДЕНТИФИКАЦИЯ И АНАЛИЗ НА РИСКА

1. Околна среда и биоразнообразие

И двата вида – европейска и американска норка - не са включени и в обхвата на Конвенцията по международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора¹⁵ CITES (САЙТЕС).

Европейската норка (*Mustela lutreola*, *Lutreola lutreola*) се води обаче за критично застрашен вид¹⁶ и е включена в Приложение 2 на Директива на Съвета 92/43/ЕИО за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна¹⁷, както и в Приложение № 2 на Конвенцията за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания (Бернска конвенция)¹⁸ със статут на строго защитен вид.

Американската норка (*Neovison vison*)¹⁹ не е включена в списъка с инвазивни видове в Европа - Регламент (ЕС) № 1143/2014²⁰ на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 година относно предотвратяването и управлението на въвеждането и разпространението на инвазивни чужди видове, процедурата е сложна за включването ѝ като инвазивен вид – разработва се оценка на риска с научни и икономически критерии. През 2016 г. е бил разработен анализ на риска за инвазивни неместни видове животни²¹ по отношение на американската норка и е внесен в Европейската комисия като предложение за включването ѝ в Регламента. Засега не е включена в Регламент (ЕС) № 1143/2014.

Въпреки че не е включена като инвазивен вид в регламента американската норка е изключително силен и агресивен хищник, който бързо се размножава и измества популациите на силно застрашената европейска норка, както и други животни от семейство порови, тъй като им отнема територии, конкурира се с тях за храна и подслон. Широко е разпространена в Русия, във Великобритания, Скандинавските страни, Германия и други части на Европа, поради което някои екологични и природозащитни организации считат американската норка за инвазивен и неместен вид за Европа^{22;23;25}.

¹⁵ Ратифицирана с Решение на Великото народно събрание от 12.12.1990 г. - ДВ, бр. 103 от 1990 г. В сила за Република България от 16.04.1991 г. Обн., ДВ, бр. 6 от 21.01.1992 г., изм., бр. 107 от 13.12.2013 г., в сила от 29.11.2013 г.

¹⁶ <http://www.iucnredlist.org/details/14018/0>

¹⁷ http://www5.moew.government.bg/wp-content/uploads/filebase/Nature/Legislation/EU%20Legislation/Direktiva_mestoobitania.pdf

¹⁸ Конвенцията за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания на Съвета на Европа - Ратифицирана от Великото народно събрание с решение, прието на 25.01.1991 г. - ДВ, бр. 13 от 1991 г. В сила за Република България от 1.05.1991 г. Издадена от Министерството на околната среда, обн., ДВ, бр. 23 от 10.03.1995 г. т. 5, р. 4, 1 700

¹⁹ <http://www.iucnredlist.org/details/41661/0>

²⁰ Регламент (ЕС) № 1143/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 година относно предотвратяването и управлението на въвеждането и разпространението на инвазивни чужди видове (ОВ L 317, 4.11.2014г., стр. 35—55)

²¹ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16)

²² http://www.issg.org/worst100_species.html - Invasive Species Specialist Group (ISSG) - Специализираната група за инвазивни видове (ISSG) е глобална мрежа от експерти по научни и политически въпроси, свързани с инвазивните видове, организирана под егидата на Комисията за оцеляване на видовете (IMSC) на Международния съюз за опазване на природата (IUCN). ISSG е създадена през 1994 г. и има 196 основни членове от над 40 държави и широка неформална глобална мрежа от над 2000 практикуващи природозащитници и експерти, които допринасят за нейната работа - <http://www.issg.org/about.htm>

²³ East and South European Network for Invasive Alien Species

http://www.esenias.org/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1

Възникването на устойчиви диви популации на американски норки извън естествения им ареал е следствие от комбинирания ефект на пряката и на непряката дейност на човека. Този вид е привнесен в Европа през 20-те години на 20-ти век за отглеждане на кожи (Gerell 1967). С течение на годините свободната популация в природата на много страни се създава от избягалите или освободени (от активисти на природозащитни организации) от фермите норки, както и от съзнателно разселвани за ловни цели в много райони в бившия Съветски съюз (Heptner et al., 1967, Maran et al., 1998). Въпреки че първоначалните диви популации са формирани от избягали животни от фермите, бързото разпространение в много страни в Европа се дължи на бързото им приспособяване и високия репродуктивен потенциал.

В 24 държави членки на ЕС е регистрирано наличието на американски норки в дивата природа: Австрия, Белгия, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Унгария, Ирландия, Италия, Латвия, Литва, Люксембург, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Великобритания. За България, обаче няма информация, както и за Хърватия и Кипър²⁴. Освен това популация на американски норки в дивата природа са регистрирани в Норвегия²⁵. Устойчиви популации на американски норка са установени в 19 държави: Австрия, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Ирландия, Италия, Латвия²⁶. Също така в нечленуващата в ЕС Норвегия има установени популации²⁷.

Районите на разпространение на американски норки в Европа през 2009 г. (Genovesi et al., 2009) е представена на фиг.1. Досега районът се е увеличил в няколко държави, например Испания (MAGRAMA 2014), Португалия (Rodrigues et al 2015) и Румъния (Hegyeli & Kecskés 2014).

Фиг.1. Установени популации на американска норка в дивата природа в Европа

Американската норка е инвазивен неместен вид бозайник със силно отрицателно въздействие върху местната фауна в Европа, който засяга отрицателно поне 47 местни вида (Genovesi et al., 2012 г.). Чрез екологична конкуренция тя засяга отрицателно няколко местни хищници, а именно европейски норки, порове и белки (*Mustela*

²⁴ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Macdonald & Harrington 2003, Bonesi & Palazón 2007, Dekker & Hofmeester 2014, Hegyeli & Kecskés 2014)

²⁵ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Норвежката дирекция за управление на природата за 2011 г.)

²⁶ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Harrington 2003, Bonesi & Palazón 2007, Roy et al. 2009, Zalewski et al., 2010, Hegyeli & Kecskés 2015)

²⁷ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Норвежката дирекция за управление на природата 2011)

erminea).²⁸ Въздействието на хищничеството на американската норка върху водолюбивите птици около сладководните водоеми, морските птици, дребните бозайници, земноводните и рибите също е документирано в различни проучвания в Европа²⁹. Американската норка е един от основните фактори, свързани с близкото изчезване на водния плъх (*Arvicola terrestris*) във Великобритания³⁰ и отговорен за загубата на важни колонии на гнездящите на брега морски птици в Шотландия (Craik et al., 1997, Clode and Macdonald 2002), както и за драстичното намаляване на водните кокошки и гмурците (Brzeziński 2012). В архипелага SW на Финландия, особено броят на морските птици, гнездящи в колонии (няколко вида гагарки) намалява драматично след инвазията на американски норки през 70-те години на миналия век; През 1992 г. експерименталното отстраняване на норки води до увеличаване на плътността на колонии на няколко вида птици в района (Nordström et al., 2002, 2003). В някои страни американската норка е основната причина за изчезването на застрашените европейски норки (Maran et al., 2011) и присъствието ѝ е неблагоприятно за опитите за възстановяване на европейската норка (Pødra et al., 2013, Zuberogitia et al. Santulli et al., 2014). Американската норка може също да предава редица болести (Maran & Henttonen 1995, Mañas et al., 2001, Mañas et al., 2016). Тези резултати показват, че навлизането на американски норки в дивата природа в Европа е вредно най-вече за рядко срещаните и/или застрашените животински видове.

2. Разпространение на популацията на американска норка в нови райони – силно вероятно

Общата вероятност за навлизане в нови райони в Европа в резултат на естествено разпространение или човешката дейност е много висока. Сега съществуващите диви популации от американски норки в Европа произхождат предимно от ферми за производство на кожи. Фермите са и основната причина за образуването на нови популации в бъдеще, тъй като те оставят възможности за бягство или съзнателно освобождаване. Възможни аварии по време на транспортиране, както и бягство или изхвърляне на домашни норки (гледани като домашни любимци) могат да допринесат за разпространението на вида в дивата природа. Възможността им да завладяват нови територии в природата на Европа е голяма, имайки предвид бързото разрастване на популациите.

3. Трайно установяване на устойчиви популации - много вероятно

Видът американска норка вече е установен в по-голямата част на Европа, от Север (Финландия, Швеция и Норвегия) до Юг (Португалия, Испания). Климатичните условия в районите, които все още са свободни от американски норки могат да се считат за подходящи за развитието на колонии: Холандия, Белгия, части от Германия и Франция и т.н. Видът, както успешно може да се отглежда в плен, така и успешно може да се развива в различни местообитания в дивата природа: реки, потоци, канали, влажни зони, езера и крайбрежни райони. За сега няма данни, че съществуването на конкуренти, хищници или болести ще попречи на създаването на нови популации. Освен това видът е трудно да се открие и да се изкорени, поради неговата неуловима природа и висока способност да се разпръсне и възпроизведе. Голямата и жизнеспособна дива популация в Европа, съчетана с наличието на ферми за норки, е

²⁸ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Maran et al., 1998, Sidorovich & Macdonald 2001, Sidorovich & Solovej 2007, Sidorovich et al 2010, Zuberogitia et al.)

²⁹ EU non-native species risk analysis – risk assessment template v1.0 (8-06-16) (Woodroffe et al., 1990, Barreto et al., 1998, Macdonald et al 2002a, Nordström et al. , Ahola et al., 2006, Banks et al., 2008, Ficher et al., 2009, Melero et al., 2012, Brzezinski et al., 2012, Aars et al.)

³⁰ обобщено в Woodroffe et al., 1990, а също така и в Reedbeds as refuges for water voles (*Arvicola terrestris*) from predation by introduced mink (*Mustela vison*) S.P. Carter, P.W. Bright* School of Biological Sciences, Royal Holloway University of London, Egham, Surrey TW20 OEX, UK Received 20 November 2001; received in revised form 10 August 2002; accepted 26 August 2002

източникът на голям брой родоначалници на нови колонии и заселването на нови области.

4. Разпространение – бързо

Американската норка завладя голяма част от Европа (присъства в повече от 20 страни) само за няколко десетилетия и много от популациите показват тенденция да нарастват. Следователно е много вероятно видът да продължи да се разпространява и бързо да колонизира райони, които все още са останали незаети.

Липсата на мерки за предотвратяване на бягство в съществуващите ферми ще засили процеса на инвазия. Икономическата цена на контролните дейности е висока и по този начин пълното изкореняване на вида на европейско ниво понастоящем не е възможно. В същото време, отстраняването на вида е успешно на местно ниво: няколко проекта са изкоренили напълно американската норка на островите, а също и в няколко континентални зони.

5. Риск за общественото здраве и здравето на животните, свързан с отглеждането на Американска норка (*Neovision vison*) в животновъдни обекти на територията на Република България.

Американската норка (*Neovision vison*) в Европа, в по-голямата си част, е резултат от разселване в дивата природа на животни, отглеждани във ферми за норки. (Report of the Scientific Committee on animal health and animal welfare, European Commission, adopted on 12-13 December 2001). Разпространявайки се и заемайки нови територии, инвазивните чуждоземни видове причиняват щети на екосистемите и оказват негативно влияние върху местната фауна. Освен неблагоприятно въздействие върху околната среда, американската норка боледува от редица болести, някои от които са зоонози и по този начин може да бъде преносител на заболявания, които представляват риск за общественото здраве и другите селскостопански или диви животни. Ето защо, съгласно чл. 14 от Регламент 1143/2014 на Европейския парламент и Съвета от 22 октомври 2014 г., при извършване на оценка на риска трябва да се вземе предвид и възможността за разпространение на заболявания, включително върху човешкото здраве;

Оценката на риска за здравето на хората и животните се свежда до 2 направления:

1. А) Риск от поява и разпространение на заразни заболявания в резултат на неконтролирано „изпускане“ на норки извън стопанството, в околната среда, и създаването на популации от свободно живеещи норки.
2. Б) Риск от поява и разпространение на заразни заболявания, свързан с неспазване на технологията на отглеждане и мерките за биосигурност във фермите, изискванията за обезвреждане на отпадните продукти от животновъдния обект (отпадни води, тор, странични животински продукти и други).

От друга страна трябва да бъде оценен и:

- В) рискът за здравето на норките, отглеждани във ферми, свързан с проникване на заразно заболяване във фермата, чрез:
 - контакт със заразени хора или животни
 - заразен инвентар, храна и др.

Норките боледуват и могат да бъдат преносители на някои бактериални заболявания, като: салмонелоза, туларемия, лептоспироза, пастъорелоза, антракс и туберкулоза. Често причините за появата на заболяванията във фермите за норки са свързани и храненето на животните. Норките са месоядни животни, но обикновено, дори в дивата природа разчитат на достъпни местни източници на храна. При отглеждане на норките във ферми, животните се хранят с плътна кашообразна смес от

зърно, сушени растения и животински протеини, които най-често представляват странични животински продукти, негодни за човешка консумация, като птичи и рибни субпродукти. Дажбата на животните обикновено съдържа месо и странични продукти от домашни птици, включително черва. Много важно е да се следи не само произхода, а също и условията (температурния режим) на съхранение на храната.

Някои по-често срещани заболявания при норките са:

- **Туберкулоза**

Причинителят на туберкулозата при говедата (*Mycobacterium bovis*) е установен в широк диапазон от гостоприемници, в това число при норки, а възможността за предаване за заболяването на хора крие потенциален здравен риск. Някои автори твърдят, че туберкулозата е по-често срещана при животни, отглеждани във ферми, отколкото при свободно отглеждани животни. (Martino P., Gatti M., Bautista E., Stanchi N. 2007. Case report: tuberculosis in introduced American Mink *Mustela vison*. *Small Carnivore Conservation*, vol. 36: 46–47). Заболяването може да причини значителни икономически загуби в ферми за отглеждане на норки (1- Zimmermann, H. 1972. Tuberkulose und Jodagglutinationstet bei Nerzen. *Monatshefte Veterinärmedizin* 12: 468–470.; 2- Martino, P. & Villar, J. A. 1991. A note on diseases of mink. *Journal of Veterinary Medicine (Zentralblatt für Veterinärmedizin)* В 38:227–230.), но има ограничени данни за разпространението му при свободно живеещи „диви“ норки.

- **Антракс**

Най-често е в резултат от хранене на норките с продукти, произхождащи от болни животни.

- **Гана**

Заболяването може да бъде контролирано, чрез прилагане на профилактична ваксинация и не представлява риск за общественото здраве.

- **Ботулизъм**

Установява се рядко във ферми за норки, но може да причини 100% смъртност в засегнатата популация. Източник на ботулинов токсин често са някои месни компоненти на дажбата (развалено месо или месо от болно животно).

- **Инфлуенца (H5N1 highly pathogenic mink influenza viruses)**

Установени са случаи на високопатогенна инфлуенца по птиците (H5N1) във ферми за норки. Източник на инфекцията често е хранене на норките с нетермично обработени продукти от птици произход или сурово свинско месо от болни животни, а в някои случаи болни хора (гледачи), които са в контакт с животните. За пръв път е изолиран щам H5N1 от умрели норки във ферма в Китай. Филогенетичният анализ на изолатите показва тяхната принадлежност към генетичен клейд 2.3.2.1b и 2.3.2.1e, характеризира се с висока патогенност при птици. (Wenming Jiang, Suchun Wang, Chuanmei Zhang, Jinping Li, Guangyu Hou, Cheng Peng, Jiming Chen, Hu Shan. 2017. Characterization of H5N1 highly pathogenic mink influenza viruses in eastern China. *Veterinary Microbiology*, Vol. 201, pages 225-230)

Има литературни данни за изолиран щам H3N2 на Инфлуенца А вирус от норки в Канада. Касае се за предаване на инфекцията от свине на норки в резултат на хранене на норките с нетермично обработено месо от заразени свине. (Carl A. Gagnon, Grant Spearman, Andre Hamel, Dale L. Godson, Audrey Fortin, Guy Fontaine, Donald Tremblay, Characterization of a Canadian Mink H3N2 Influenza A Virus Isolate Genetically Related to Triple Reassortant Swine Influenza Virus. *J Clin Microbiol*. 2009; 47(3): 796–799.

- **Нюкясълската болест**

Резултати от проучване, проведено през 2014 г. в Китай сочат, че вирусът на Нюкясълската болест (птичи парамиксо вирус-1, АРМV-1) причинява тежки

енцефалити и пневмонии при норки, отглеждани във ферми. (Panpan Zhao, Lingshuang Sun, Xiao Sun, Siwen Li, Wen Zhang, A. Pulscher, Hong Liang, Chai Mingwei Xing. Newcastle disease virus from domestic mink, China, 2014. *Veterinary Microbiology*, Vol. 198, January 2017, Pages 104-107). Проведения филогенетичен анализ на изолирания етиологичен агент показва, че се касае за велогенен щам на вируса на Нюкясълската болест по птиците, принадлежащ към генетична група VII.

- **Болест на Ауески**

Болестта на Ауески се среща рядко при норки, отглеждани във ферми и обикновено е свързано с хранене на животните със свинско месо, контаминирано с вируса на Ауески (свински херпес вирус 1 – SHV-1), без термична обработка. Заболяването се характеризира с нервни симптоми и висока смъртност.

- **MRSA – метацилин резистентен *Staphylococcus aureus***

През 2009 година, в Дания, е докладван първи случай на инфекция с метицилин-резистентен *Staphylococcus aureus* (MRSA) при хора, заразени от норки. Случаите са установени при работници в ферми за норки в Северна Дания. (Kjeld Hansen, 2013. MRSA out of control: Hazardous multidrug-resistant bacteria jumps from mink to humans. Investigative reporting Denmark- <http://www.ir-d.dk/2013/11/mrsa-out-of-control-hazardous-multidrug-resistant-bacteria-jumps-from-mink-to-humans/>).

В някои държави, като Норвегия се прилагат ежегодна програма за надзор за MRSA във фермите за норки.

- **TSEs**

Трансмисивните енцефалопатии при норки (*TSEs*) са прогресивни и фатални невродегенеративни заболявания, които най-често засягат фермерно отглежданите норки (*Neovison (Mustela)*). Повечето или всички възрастни животни могат да бъдат засегнати, като смъртта е неизбежна. Тази болест все още е слабо проучена и е много рядка, само в няколко случая, съобщени в САЩ и други страни. Случаите най-често са в резултат от храненето на замърсена храна, съдържаща приони обаче, произходът на тези приони е неизвестен. Последните доказателства показват, че те биха могли да бъдат нетипичен вариант на агента на спонгиформната енцефалопатия по говедата (BSE).

Норките са преносители и на редица паразитни заболявания, като токсоплазмоза и др.

Научната литература изобилства от съобщения, които показват широката палитра от заразни, ивазивни и зоонозни заболявания на вида Американска норка и много голямото им здравно значение, както за здравеопазването на вида и другите диви или продуктивни животни, а така също и риска за общественото здравеопазване.

6. Оценка на рисковете при производството на кожи

Производството на кожи оказва значително неблагоприятно въздействие както върху околната среда, така и върху човешкото здраве.

Процесът на добив на кожи е силно замърсяващ, енергийно интензивен и може да предизвика замърсяване на екосистемите.

Тоновите на отпадъчните води отделят фосфати и азотни съединения в почвата и водните течения и ги замърсяват.

Замърсяване на водите - торът, химикалите в отпадъците, натрупани при отглеждането на животните и обработката на кожи, замърсяват местните водни системи. Като резултат от това предизвиканата азотна еутрофикация ще доведе до намаляване на кислородните нива и убиването на риби.

Замърсяване на въздуха - В допълнение към замърсяването на въздуха, произтичащо от газове, изпускани от животинския тор, се отделят 9 значителни замърсители на въздуха при унищожаването на животинските трупове чрез изгаряне. Тези замърсители на въздуха могат да включват въглероден оксид, азотни оксиди, серен диоксид, хлороводород, летливи органични съединения, диоксини, твърди частици и тежки метали. Освен това Европейската комисия счита, че замърсяването на въздуха е една от основните екологични съображения при процеса на дъбене, при който токсичните и летливи вещества обикновено се изпускат по време на операциите по обработване на кожата.

Влияние върху промените в климата

Влиянието на кожата върху изменението на климата е по-високо в сравнение с производството на други тъкани. Може да се каже с яснота, че производството на животински кожи е с най-неблагоприятно въздействие - ефектът върху изменението на климата при добив на 1 кг ценна кожа е пет пъти по-висок от този на вълната.

Риск за общественото здраве

Химична обработка на кожата – В процеса на консервиране, избелване и консервиране на кожата се прилагат различни химикали, които могат да бъдат опасни за здравето и околната среда. Разширените международни изследвания посочиха, че токсините в кожата представляват сериозен риск за здравето. В повечето кожени продукти се откриват високи нива на химикали като формалдехид, алкилфеноли и етоксилати, тежки метали (олово, живак, хром, бор), органични разтворители, органохлорни пестициди, полициклични ароматни въглеводороди и редуцирани органични нитратни съединения, консерванти - РСР (Пентахлорофенол), оРР (ортофенилфенол), РСМС (хлорокрезол), хлорофеноли, ДДТ, които могат да причинят алергии, рак, репродуктивни проблеми, увреждания на нервите, раздразнения на лигавиците или нарушения на хормоналния баланс.

АНАЛИЗ НА ПРОЕКТА ЗА ИЗМЕНЕНИЕ И ДОПЪЛНЕНИЕ НА НАРЕДБА № 2 ОТ 11.02.2009 Г. ЗА УСЛОВИЯТА ЗА ОТГЛЕЖДАНЕ НА КОСМАТ И ПЕРНАТ ДИВЕЧ В ЖИВОТНОВЪДНИ ОБЕКТИ, СЪОБРАЗЕНИ С НЕГОВИТЕ ФИЗИОЛОГИЧЕСКИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ ОСОБЕНОСТИ В БЪЛГАРИЯ

(в сила от 20.02.2009 г., издадена от Министерство на земеделието и храните на основание чл. 19 от ЗЗЖ, Обн. ДВ. бр.14 от 20 Февруари 2009 г.).

Определяне/описание на проблема:

В България има две ферми за отглеждане на животни с ценни кожи (във Варненска и в Старозагорска области, като тази във Варненска област за момента не функционира), като и двете ферми се отглеждат норки от вида американска норка (*Neovison vison*).

1. В чл. 4, т. 3 на Наредба № 2 от 2009 г. са изброени видовете космат дивеч, които могат да се отглеждат в България при условия за добив на ценни кожи, но американската норка (*Neovison vison*) не е включена като разрешен за отглеждане и добив на кожа вид в България, поради което фермите, отглеждащи този вид животни в момента не отговарят на Наредбата.

2. Друг правен проблем създава и записаното в чл. 4, т. 3, т. „а“ на Наредбата – разрешен за отглеждане вид за добив на кожи е Европейската норка (*Mustela lutreola*). Европейската норка е критично застрашен от изчезване вид³¹ и е включен в:

³¹ <http://www.iucnredlist.org/details/14018/0>

- а. Приложение 2 на Директива на Съвета 92/43/ЕИО за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна³²,
- б. в Бернската конвенция³³, както и в
- с. Червената книга на България,

Отглеждане във ферми за добив на кожи на европейската норка влиза в противоречие с европейското законодателство и видът следва да отпадне от наредбата.

3. Нутрията (*Myocastor coypus*), като вид отглеждан за ценни кожи, разрешен за отглеждане в България по силата на чл. 4, т. 3, т. „б“ на Наредба № 2, от юли 2016 г. Също следва да отпадне от Наредбата, тъй като е включена в списъка на Регламент (ЕС) № 1143/2014 като инвазивен вид.

В този случай разпоредбата на чл. 4, т. 3, т. „б“ на Наредба № 2 трябва да се приведе в пълно съответствие с член 7 от Регламент (ЕС) № 1143/2014.

Изисквания към животновъдните обекти в които ще се отглежда вида Американска норка

Изисквания към обектите

Фермата за норки трябва да бъде регистрирана по чл. 137 от ЗВД и да е оградена, за да се избегне свободно движение на хора и животни. Производството и обслужващите сгради и съоръжения трябва да бъдат разположени така, че да се осигуряват оптимални условия за прилагане на технологията на отглеждане и профилактика на животните, в среда без риск за физиологичните им потребности и комфорт, а именно:

- Дизайна, конструкцията и оборудването на халетата да бъдат направени от материали, които да подсигурият необходимата сянка/навес от пряка слънчева светлина, да са затворени, да имат разположени капани, в които да бъдат заловени евентуално излезли извън клетките животни.
- Задължителни мерки за биосигурност, наличие на дезинфекционна площадка, спазване на двете зони чиста (бяла) и черна (мръсна), предпазни облекла, измиване и дезинфекция на ръце, дезинфекция на всички влизащи транспортни средства в обекта (доставчици на храна, съоръжения, работен персонал и други)
- Да се избягват остри ръбове и неравности, за предпазване на животните от нараняване и травми.
- Отворите на клетките да имат здрава заключващата се система, за да се избегне риска от отваряне на вратичките и избутване на заключващите механизми от животните.
- Да бъдат така конструирани, че да се предотврати естественото проникване на гризачи (мишки и плъхове) и птици в помещенията.
- Клетките да са разположени така, че да се позволява лесен достъп за инспекция на животните.
- Пода да е добре дрениран, да не е хлъзгав.
- Свеждане до минимум на шума в помещенията (шум предизвикан от вентилационната система, от съоръженията за хранене и почистване, торопочистване и други) тъй като норките са много чувствителни на шум.
- Когато животните трябва да бъдат премествани и транспортирани от едно място на друго и от един обект в друг е необходимо да се избегне излишния стрес и нарушаване на изискванията за хуманно отношение към животните по време на транспорт. Правилата за хуманно отношение към животните по време на

³² http://www5.moew.government.bg/wp-content/uploads/filebase/Nature/Legislation/EU%20Legislation/Direktiva_mestoobitania.pdf

³³ Решение на Съвета относно позицията, която да бъде заета от името на Европейския съюз на 32-то заседание на постоянния комитет на Конвенцията за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания (Бернска конвенция) Брюксел, 19.9.2012 г., COM(2012) 520 final

транспорт важат и за този вид животни, въпреки че е много рядка практика те да бъдат транспортирани, като останалите селскостопански продуктивни животни.

Начин на отглеждане на норките

Норките се отглеждат в метални клетки, които са разположени в тип навес-с покрив и отвори в страни. Във всяка клетка трябва има разположена зона за игра. Тя осигурява на норките площта за почивка. Клетките не трябва да са отделени една от друга, както и отделните редове, за да имат възможност норките да се виждат и осъществяват социален контакт по време на тяхното развитие. Към всяка клетка трябва да има обособено място-гнездо, което животните могат да използват за уединение, за почивка, дори за укриване при страх от непознати шумове, вибрации или смущения. Това гнездо има двойно дъно и в него се поставя слама или талаш за поддържане на топлина през студените дни на годината и предпазване на малките от измръзване. Освен това те са много важни и удобни по време на раждане и отглеждане на малките. Съгласно изискванията за хуманно отношение към животните с ценни кожи, след като малките се родят, те остават при майка си за период от 10 седмици. След този период се разделят.

Съгласно „Препоръките отнасящи се до животните отглеждани за ценни кожи на постоянната комисия по Европейската Конвенция за защита и хуманно отношение на животните“ използваемата площ от едно животно е 2 550 см² и височина на клетките 45 см.

Отопление и охлаждане

При отглеждането на норките не се изисква отопление на помещенията. Необходимо е да се използват охлаждащи се системи, които да осигуряват допълнителен приток на свеж въздух.

Светлина и светлинен режим

Светлината е от изключително значение за заплождането и раждането. При липса на естествена е необходимо допълнително подаване на изкуствено осветление. Препоръчително е спазване на светлинна програма по време на размножителния период.

Вода и храна

Животновъдния обект трябва да има собствен водоизточник, като показателите на водата трябва да отговарят на изискванията заложи в Наредба 9 от 16.03.2001 г. за качеството на водата, предназначена за питейно-битови цели. Норките се нуждаят постоянно от прясна вода за пиене. Те са животни, които в естествена среда обитават естествени и изкуствени водоизточници – реки, езера. Могат да живеят както на сушата, така и във вода. Много добри плувци са и крайниците им играят ролята на плавници.

През топлите дни на годината се налага охлаждане на помещенията чрез водни разпръскващи средства.

Норките са хищни животни. Храната може да се приготвя в специализирана кухня, като състава и количеството се определя спрямо вида животно и периода на годишния цикъл. Например през есента дневната доза е повече в сравнение с летните месеци. Храната трябва да е обогатена с микроелементи и витамини.

Не се допуска употребата/използването на вещества, които стимулират растежа и подобряват козината. Разпределението на храната е механизирани и се подава на всяка клетка.

Събиране и оползотворяване на тора

Във всяко помещение трябва да има улей/канал, в който да се събират фекалиите. Торовата смес се извозва на специално за целта място (торосметище).

Здравен статус

Ежедневно животните се инспектират и данните от прегледа се записват в индивидуалните картони на животните, които са прикрепени към клетките. В случай на болни и наранени животни, гледачите са длъжни да ги отделят, изолират и третират. Ежедневно се описват и смъртните случаи по пол и цвят на космената покривка.

Необходимо е да има разработени ваксинационни, профилактични и имунопрофилактични програми, одобрени от БАБХ, съобразени с възрастта, периода на отглеждане и най-често срещаните болести (гана, туберкулоза, ботулизъм)

Изисквания към гледачите (работници, персонал)

Всяко едно лице, което работи с животните трябва да е добре обучено, да е предпазливо и да е запознато със спецификата на този отрасъл. Гледачите трябва добре да разпознават

- Кога животните са болни
- Промяна в естественото им поведение
- Здравословно състояние

По време на инспекцията отговорните лица внимателно трябва да проследят:

- Телосложение
- Космена покривка
- Очи
- Уши
- Опашка
- Крайници

Да преценяват кои са признаците на добър здравен статус:

- Ясен поглед на очите
- Правилна поза на тялото
- Лъскава козина
- Здрави крайници
- Нормално хранене и поене, сучене на малките от майка си
- Нормално лягане и ставане
- Нормални движения

Съответно да разпознават признаците на заболяване:

- Загуба на апетит
- Изтечения (секрет) от очите и ноздрите
- Усилена саливация (слюнкоотделяне)
- Перзистираща кашлица
- Оток на ставите
- Куцота
- Наличие на външни паразити

При установяване на някои от описаните признаци, гледачите трябва да предприемат мерки и в случай, че те са неадекватни незабавно да информират ветеринарния лекар обслужващ животновъдния обект.

ПРОБЛЕМИ С ХУМАННО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ЖИВОТНИТЕ ЗА ЦЕННИ КОЖИ ВЪВ ФЕРМИТЕ И ЕТИЧНИ АСПЕКТИ

За оценяване на благосъстоянието на животните, отглеждани от човека се използват различни системи и показатели, но най-често използвани са тези, оценяващи условията на средата, в която се отглежда животното, от гледна точка на това дали задоволява в някаква степен естествените му физиологически и етологични потребности, и показатели, основани на състоянието на самото животно – физиологични и поведенчески критерии. Като минимум се ползва оценката базирана на принципа на 5-те свободи³⁴:

1. **от глад и жажда** с лесен достъп до прясна вода и диета за поддържане на пълно здраве и сила;
2. **от дискомфорт** чрез осигуряване на подходяща среда, включително подслон и удобна зона за почивка;
3. **от болка, нараняване и заболяване** чрез превенция или бързо диагностициране и лечение;
4. **да изразяват естественото си поведение** като се предоставя достатъчно пространство, подходящи съоръжения и компания от собствения вид;
5. **от страх и дистрес** чрез осигуряване на условия и третиране на животните при работа, които избягват причиняването на стрес и умствено страдание.

В тази връзка могат да се изтъкнат най-често срещаните и широко разпространени проблеми с влошеното благосъстояние на животните за ценни кожи:

1. Не са одомашнени – страх от хората и неприспособеност към живот в плен

Докладът на Постоянния комитет към ЕК, както и Препоръката на Съвета на Европа, показват, че ограниченият процес на одомашняване на животните за ценни кожи, не е променил техните основни поведенчески потребности. За разлика от хилядите години, през които говедата или прасетата са се адаптирали към отглеждането във ферми от хората, норките се отглеждат в плен само от 80 или по-малко години³⁵. Ето защо норките не са опитомени (одомашнени) в същия смисъл, а си остават диви животни. Това прави твърде малко вероятно изисквания им за добро благосъстояние в плен да бъдат поне донякъде задоволени. Животните показват силен страх и стрес в присъствието на хора и агресивно отбранително поведение при опит да бъдат хванати.

2. Условия на отглеждане

Американските норки във ферми обикновено се отглеждат в клетки от телени мрежи, издигнати над нивото на земята и обикновено разположени в два, но в някои случаи до десет реда под дълъг (50-100 метра) покрив, често без странични стени. Клетките обикновено са празни от друго оборудване, с изключение на гнездо при раждането и кърменето на малките. В някои случаи може да бъде осигурен цилиндър и/или платформа.

Типичната клетка за норки с гнездова кутия и подова настилка от телена мрежа уврежда благосъстоянието на норките, не осигурява важни нужди. Специфични

³⁴ Петте свободи очертават пет аспекта на хуманното отношение към животните, отглеждани под човешки контрол. Те бяха разработени в отговор на доклада на правителството на Обединеното кралство от 1965 г. относно животновъдството и бяха официално формулирани през 1979 г. в изявлението на Съвета за благосъстоянието на животните (Farm Animal Welfare Council) в Обединеното кралство. Петте свободи са одобрени от професионални групи, включително ветеринарни лекари (Федерацията на ветеринарните лекари в Европа (FVE) и организации, включително Световната организация за здравеопазване на животните (OIE), Кралското дружество за превенция на жестокостта към животни (RSPCA) и Американското дружество за превенция на жестокостта към животните (ASPCA). https://en.wikipedia.org/wiki/Five_freedoms

³⁵ Нимон и Брум (1999)

проблеми са ограничените възможности за придвижване и стимулиране, липсата на възможност за изкачване, преминаване в тунели или плуване и невъзможност за избягване на социални контакти."³⁶

Резултатите от международните научни изследвания в областта на хуманното отношение към животните потвърдиха, че **стандартните клетки**, които в момента се произвеждат и ползват във фермите за животни с ценни кожи не отговарят на основните нужди на животните. Това се признава и в Препоръката на Постоянния комитет на Съвета на Европа относно животните с ценни кожи. Дори европейският кодекс за практика на Асоциацията на фермерите, добиващи ценни кожи³⁷ посочва: "Тъй като в сегашните системи за отглеждане на животни с ценни кожи не са задоволени всички биологични потребности на животните, тези системи трябва да се заменят възможно най-скоро с нови системи, които са по-добре адаптирани към биологичните характеристики на животните".

Според научната литература основните потребности, които не са изпълнени, включват:

- социално поведение,
- ловно поведение,
- нужда от движение и дейност,
- изследователско поведение,
- копаещо поведение и
- плуване за норките.

Поведенческите проблеми, които са документирани при животните с ценни кожи във фермите, в научната литература, включват:

- стереотипното поведение,
- страх,
- свързани със стреса заболявания като стомашни язви, хапане на козината, умъртвяване на поколението и самонаранявания.

Отклонения в поведението:

- **стереотипни движения**³⁸ - свързани с разочарование от изкуственото хранене и липсата на възможност да изследва и търси храна, както правят в природата
- **дъвчене и самонараняване** - свързано със стреса от скуката и липсата на занимание, което да удовлетворява естествените потребности.

Ненормалното поведение при норките, отглеждани във ферми, е "широко разпространено", а физическите последици от поведенческите проблеми, болестите, смъртността и заболявания, дължащи се на размножаване най-често са умъртвяване и изияждане на потомството, зъбни проблеми, стомашни язви, глухота и слепота, агресия (която се увеличава в груповите жилища за норки), самоагресия, обездвижване

³⁶ Научен доклад за "Благосъстоянието на животните, отглеждани за кожи" - Report on The *welfare of animals kept for fur production* - adopted 12th-13th December 2001 by Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare

https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/sci-com_scah_out67_en.pdf

³⁷ European Fur Breeders' Association

³⁸ Стереотипиите са дефинирани като повтарящи се, инвариантни (непроменящи се във времето) модели на поведение без очевидна цел или функция. Приблизителните причини за стереотипното поведение включват неудовлетвореност и подтискане на специфични високо мотивирани модели на поведение, заедно с устойчиви тенденции за повторение на неправилните действия, свързани с неправилна функция на централната нервна система в силно рестриктивната среда на клетката. Тези анормални поведения са показатели за лошо благосъстояние при животните, отглеждани за кожа, и условия, които причиняват това поведение при някои животни, могат да причинят страдание на всички животни, настанени в тези условия.

(проблеми с прекомерното хранене и тегло на лисиците заради желаното увеличение на размера на кожата)³⁹.

Стереотипните движения, които се изразяват най-често в повтарящо се стъпване по стената на клетката, вертикално изправяне в ъгъла на клетката, повтарящо се кръгово движение или кимане на главата/предната половина на тялото и/или повтарящо се влизане и излизане от гнездовата кутия. От различни видове стереотипни движения на норките, най-често срещано е „стъпка с падане“ (понякога наречена "падане със скок").

Ограничената и нестимулираща среда на клетките води до развитие на стереотипи, дъвчене на кожи и самонараняване на норки и лисици. Стереотипни движения при норките не се наблюдават в дивата природа, нито в обогатените заграждения в зоологическите градини.

Степента на стереотипните движения е различна между фермите и сезоните. В проучване в нидерландските ферми делът на времето прекарано в стереотипно поведение, варира от 10,9% през лятото до 32,0% през зимата във ферми със стандартно оборудвани клетки и от 0,8% през лятото до 4,1% през зимата във ферми с обогатена среда и мерки за подобряване на благосъстоянието. При изследване на шведските ферми за норки, средно 20% от норките извършват стереотипни движения преди хранене.

Животните могат да спрат стереотипните движения в отговор на присъствието на наблюдател, така че процентът на стереотипно поведение може да бъдат значително по-висок.

Друго ненормално поведение е **дъвченето и смукането на козината и хапането на опашката**, като животните многократно сучат или хапят, обикновено опашката, но понякога и гърба или крайниците си. Във всяко стопанство има норки с парчета липсваща или подкъсена козина, особено на опашката, а някои норки значително съкращават опашките си от дъвчене и, по-рядко, дъвчат крайниците си. Честотата на такова тежко самонараняване е трудно да се определи и силно засегнатите животни отпадат от отглеждане и се умъртвяват. В значителна част от случаите раните от ухапванията се инфектират и се развиват до големи увреждания и инфекции на тъканите. Броят на животните, които дъвчат козината си и хапят себе си, варира между фермите и сезоните, от по-малко от 5% до повече от 60% при изследване на нидерландски ферми, и от по-малко от 20% до повече от 60% при изследване на шведски ферми за норки.

Има положителна връзка между двигателните стереотипи при месоядните животни, гледани в плен и размера на техния ареал на ловуване в дивата природа. Кашестият вид на храната осигурява само незначителна орална стимулация като може да допринесе за развитието на орални стереотипи.

Ситуациите, които предизвикват стереотипизма са тези, които влошават и благосъстоянието. Препоръките на Съвета на Европа подчертават, че "околната среда и управлението трябва да отговарят на биологичните нужди на животното, вместо да се опитват да "адаптират" животните към околната среда." Препоръките също гласят: "Където има значителното ниво на стереотипи или самонараняване при норките във ферми, системата за настаняване или управление следва да се промени по подходящ начин, за да се подобри хуманното отношение към животните. Ако тези мерки не са достатъчни, производството трябва да бъде спряно."

³⁹ Научен доклад за "Благосъстоянието на животните, отглеждани за кожи" - Report on The *welfare of animals kept for fur production* - adopted 12th-13th December 2001 by Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare - https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/sci-com_scah_out67_en.pdf

Боравене с животните

Методите за работа и задържане на норки са предназначени да предпазват работника от наранявания и да увеличат ефективността на процедурите за боравене. При боравене с норки се ползват тежки ръкавици и понякога се улавят в метален капан, поставен в клетката или се хващат с метални клещи за тялото. Клещите са с плоски челюсти, които се използват за захващане на норката непосредствено зад предните крака. За преценка на козината и живи изложби с животните се използва специална строга клетка, чийто под може да бъде издиган нагоре, напълно обездвижващ животното. Норките показват остра реакция на стрес към улавяне и обездвижване. SCAHAW⁴⁰ заявява: "Обездвижването причинява проблеми, свързани с благосъстоянието, особено когато е продължително" и съветва: "Норките не трябва да се държат в строга клетка или в капан за повече от един час".

Умъртвяване на животните

Регламент (ЕО) № 1099/2009⁴¹ предвижда разрешените за зашеметяване и убиване методи за животни с ценна кожа и включва задължение за това умъртвяването им да се извършва под прякото наблюдение на лице притежаващо удостоверение за компетентност. Включва и общи разпоредби, като на животните "да бъдат спестени всякакви болки, страдания или дистрес по време на умъртвяването и свързаните с това операции". Разрешените методи са:

- Устройство с проникващ прихванат болт,
- Огнестрелно оръжие с куршуми,
- Висока концентрация на въглероден диоксид - животни от семейство порови, чинчили,
- Въглероден оксид (чист източник или в комбинация с други газове),
- Въглероден оксид,
- Поставяне на смъртоносна инжекция,
- Зашеметяване с електрически ток през главата и тялото – ако животните не са седирани има възможност сърдечното фибрилиране да настъпи преди загуба на съзнание поради неправилно прилагане на електродите – силен риск за благосъстоянието на животното,
- Зашеметяване с електрически ток единствено през главата,
- Рязък удар в главата - силен и точен удар в главата, предизвикващ тежко увреждане на мозъка, но не като рутинен метод, а при извънредни случаи и само при липса на други методи за зашеметяване.
- Летална инжекция - международните препоръки показват, че интравенозното инжектиране на барбитуратът е методът на избор за убиване на лисици. Това трябва да се извърши от ветеринарен хирург. Продължителното ограничение, необходимо за прилагане на летална инжекция, обаче може да предизвика допълнителен стрес и може да не се счита за практично за голям брой животни.

За умъртвяване на животни с ценни кожи се използват методи, които най-малко увреждат кожата. Най-често за умъртвяване на норки се ползва газ - въглероден диоксид (CO₂) или въглероден оксид (CO). И двата от тях се предлагат в търговската мрежа в съгъстена форма в цилиндър, а последният може да се доставя и от отработени газове, с други токсични газове, от бензинов двигател. В ЕС е законово изискване за

⁴⁰ SCAHAW - Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare; https://ec.europa.eu/food/sci-com/scah_en;

⁴¹ Регламент (ЕО) № 1099/2009⁴¹ на Съвета от 24 септември 2009 година относно защитата на животните по време на умъртвяване (*ОВ L 303, 18.11.2009г., стр. 1—30*) Прилага се пряко, но лицензионните и одобрителните режими, както и санкциите са въведени в Закон за ветеринарномедицинската дейност (в сила от 02.05.2006 г., Обн. ДВ. бр.87 от 1 ноември 2005 г., изм. ДВ. бр.58 от 26 юли 2016 г.)

филтриране и охлаждане на отработените газове, преди да бъдат използвани за убиване на норка⁴².

Най-често във фермите се използва мобилен газов агрегат за умъртвяване, който се придвижва покрай клетките на животните, като избраните, се изваждат от клетката и се поставят в камерата едно след друго. Между 30 и 100 норки могат да бъдат поставени в камерата, в зависимост от капацитета ѝ. Основни недостатъци на този метод, които поражда опасения за хуманното отношение към животните:

- Пренаселване на камерата и натрупване на животните на купчини – забавяне настъпването на смъртта и стрес, а понякога смърт от задушаване;
- Силен стрес от забавеното настъпване на смъртта и стрес за околните животни - и норките, които се убиват, и тези, останали в клетките си, често вокализират, което подсказва, че процесът предизвиква стрес и за двете групи;
- Силно дразнещ ефект на CO₂ за норките - предизвиква реакции на кашлица, кихане и ритане и подскоци с цел бягство. Научните доклади сочат, че при поставяне на животните в камера, съдържаща висока концентрация на CO₂ (над 50%), най-малко 10-15 секунди ще изпитват болка в лигавицата на горните дихателни пътища преди загубата на съзнание, което е сериозен проблем за благосъстоянието⁴³.

Законодателството на ЕС позволява използването на CO₂ с минимална концентрация от 80% за убиване на норки. Тази концентрация убива норките средно за 4-5 минути, докато концентрацията от 70% CO₂ не убива норките в рамките на 7 до 15 минути. Редица доклади стигат до заключението, че използването на CO₂ не е приемлив метод за убиване на норки. Убиването на норки със CO₂ трябва да се избягва и да се разработят други хуманни методи⁴⁴, тъй като този води до значителен компромис за благосъстоянието на животните и е неприемлив и не бива да бъде разрешен⁴⁵.

CO₂ се смята, че предизвиква безсъзнание и смърт чрез отнемане на кислород, въпреки че могат да бъдат включени и други механизми. Тъй като са приспособени и за живот във вода, норките са развили специфични механизми за плуване и гмуркане, включително способността да откриват и отбягват ефектите на хипоксия (ниски нива на кислород.) Това поражда опасения за благосъстоянието на норките при излагане на CO₂.

Законодателството на ЕС понастоящем разрешава използването на газова смес, съдържаща повече от 4% CO₂ от чист източник или повече от 1% CO₂, свързан с други токсични газове от филтрираните отработени газове. На практика концентрацията на CO₂ в камерата за умъртвяване често не се измерва. Концентрация до 3% CO₂ в филтрирани отработени газове е неефективна, като норките умират за повече от 7-15 минути, или може и да не настъпи смърт. "филтрираните отработени газове [...] предизвикват загуба на съзнание, по-бавно от чист CO₂ и се предхождат от възбуда и

⁴² Резултатите от проверките показват, че това изискване не винаги се спазва. Проучване на повече от 100 ферми за норки във Финландия през 2010 г. установи, че отработените газове не са били филтрирани в 8% от стопанствата. Отработените газове не са били охладени в 43% от стопанствата, а 86% от стопанствата не са проверявали температурата на в газовата камера. В Холандия обикновено се използват бутилки с CO, докато в Финландия използват CO от филтрирани отработени газове или бутилки с CO₂.

⁴³ 'International Consensus Meeting on Carbon Dioxide Euthanasia of Laboratory Animals' – доклад от 2006г.

⁴⁴ Научния доклад на SCAHAW от 2001 г.

⁴⁵ Доклад от 2008 г. от работната група към Научния консултативен комитет по здравето и хуманното отношение към животните в Ирландия - A 2008 report from the working-group to the Scientific Advisory Committee on Animal Health and Welfare (SACAHW) in Ireland.

конвулсии⁴⁶." "Използването на въглероден окис, от изгорели газове, за убиване на норки не е приемлив и не бива да се допуска."⁴⁷

В няколко европейски страни данните за тежките проблеми с хуманното отношение към животните с ценни кожи и научните изследвания доведоха до критичен фокус върху фермите за кожи и последваха национални забрани както тези в Обединеното кралство през 1989г.

Изводи и препоръки

1. Американската норка (*Neovison vison*)⁴⁸ не е включена в списъка с инвазивни видове в Европа - Регламент (ЕС) № 1143/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 г. Независимо от това трябва да се има в предвид, че американската норка е изключително силен и агресивен хищник, който бързо се размножава и измества популациите на силно застрашената европейска норка, както и други животни от семейство порови, тъй като им отнема територии, конкурира се с тях за храна и подслон.
2. България е ратифицирала Европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS № 87) и е длъжна да въведе в националното си законодателство залегналите в нея принципи и норми.
3. Научната литература изобилства от съобщения, които показват широката палитра от заразни, ивазивни и зоонозни заболявания на вида американска норка.
4. Наредба № 2 от 11 Февруари 2009 г. за условията за отглеждане на космат и пернат дивеч в животновъдни обекти, съобразени с неговите физиологически и поведенчески особености, трябва да се приведе в съответствие с Регламент (ЕС) № 1143/2014 г. и да се:
 - въведат изискванията на Европейската Конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели (ETS) № 87 и Препоръките за животни с ценни кожи (22 юни 1999 г.) в нея;
 - разпишат подробно изискванията за изграждането на сградите, условията на отглеждане на животните, мерките за биосигурност и предотвратяване на бягства, създаване и утвърждаване на профилактична, програма за надзор на болести и т.н.
5. Основните мерки за намаляване на риска от разпространение на заразни заболявания по животните, свързан с отглеждането на американска норка (*Neovison vison*) в животновъдни обекти на територията на Република България следва да са свързани с:
 - наличие на строги мерки за биосигурност във фермите за отглеждане на норки в България. Мерките за биосигурност трябва да бъдат конкретно описани в националното законодателство – Наредба № 2 от 11 февруари 2009 г. за условията за отглеждане на космат и пернат дивеч в животновъдни обекти, съобразени с неговите физиологически и поведенчески особености и целят:
 - намаляване на риска от разпространение на заболявания от фермата в околната среда, чрез неконтролирано изпускане на животни и инвазиране на околната среда, или контаминирани отпадни продукти

⁴⁶ Доклад на SCANAW

⁴⁷ Докладът на SCANAW от 2008 г.

⁴⁸ <http://www.iucnredlist.org/details/41661/0>

- (тор, отпадни води, инвентар и др.), които напускат фермата без подходящо обезвреждане;
- намаляване на риска от проникване на заразни заболявания във фермата, чрез контаминирана храна и инвентар или с човешки фактор (гледачи на животните, ветеринарен лекар) и др;
6. Необходимо е да се разработи програма за надзор на заразните заболявания при норките, която да обхваща основните заболявания, представляващи риск за общественото здраве или здравето на животните, целящи:
- установяване на MRS щамове, ако има такива;
 - ранно откриване на ново възникващи във фермата заболявания, които представляват риск за животните и хората;
 - регламентиране на официалния контрол от компетентните ветеринарни власти.
7. Събирането, обработката и транспортирането на страничните животински продукти (СЖП) трябва да се извършва в съответствие с изискванията на Регламент (ЕО) № 1774/2002 на Европейския парламент и на Съвета от 3 октомври 2002 г. за установяване на здравни правила относно странични животински продукти, предназначени за консумация от човека;
- събиране, обработка, обезвреждане и транспортиране на органичните отпадъци в това число и фекалните маси;
 - оценка на влиянието от контролираното отглеждане на американска норка в животновъдни обекти на територията на Република България върху околната среда и социално-икономически аспект.
8. Последно, но не по значение, следва да се вземат предвид всички въпроси свързани с хуманното отношение към животните във фермите за ценни кожи, които да бъдат подробно разписани в действащото законодателството.

По този начин ще се попълнят основните непълноти в законодателството, ще се гарантира успешното функциониране на фермите за животни с ценни кожи, като се осигурят необходимите условия за отглеждането им съобразно техните физиологически и поведенчески особености в добро благосъстояние на отглеждане и дадат достатъчно гаранции на обществото чрез елиминиране на основните заплахи и произтичащите от това конфликт на интереси между бизнес и екология.

Използвана литература:

1. Report on The *welfare of animals* kept for *fur* production - adopted 12th-13th December 2001 by Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare
https://ec.europa.eu/food/sci-com/scah_en;
https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/sci-com_scah_out67_en.pdf
2. EU Non-native species risk analysis – Risk assessment template V1.0 (8-06-16) - EU Non-native organism risk assessment scheme - Name of organism: Neovison vison; Authors (alphabetical order): George Bouros, Jasja Dekker, Asun Gómez, Lauren A. Harrington, Zsolt Hegyeli, Calin Hodor, Kaarina Kauhala, Andreas Kranz, Erkki Korpimäki, Maurice La Haye, Xavier Lambin, David Macdonald, Sisco Mañas, Tiit Maran, Johan R. Michaux, Laura Moreno, Santiago Palazón, Madis Põdra, Pälvi Salo, Attila D. Sandor, Margarida Santos-Reis, Arnd Schreiber, Dan Traian Ionescu, Jiska van Dijk, Andrzej Zalewski, Iñigo Zuberogoitia; Risk Assessment Area: European Union (28 Countries); Draft: 8/06/2016
3. Information required under Article 4(4) of Regulation No. 1143/2014 „Invasive alien species”; Instituto da Conservação da Natureza e das Florestas - Lisboa – Portugal;
<http://www.icnf.pt/portal/icnf/contact>

4. The Case Against Fur Factory Farming, A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur', A report for Respect for Animals written by Heather Pickett BSc MSc and Professor Stephen Harris BSc PhD DSc, 2015; <http://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2015/11/Case-against-fur-farming.pdf>
5. Poison in Furs – Report II, 2011, Eco Aid by Manfred Krautter, Report II - 2011 Questionable Chemicals in Fur Products, Report and Investigation Programme from EcoAid by Manfred Krautter, Translation of the German Report "Gift im Pelz II" by FOUR PAWS, foreword from Dr. Hermann Kruse, Institute for Toxicology and Pharmacology at the University of Kiel, Hamburg and Wiesbaden, 5. Dezember 2011; <http://www.ecoaid.de/>
6. Fur Bearer Defenders Association - Special Report: „Cruelty is NOT Green“ In 2007; Suite 215 - 3989 Henning Drive Burnaby, BC Canada V5C 6P8 Telephone: 604-435-1850 Fax: 604-435-1840; fbd@BanLegholdTraps.com FurBearerDefenders.com; <http://thefurbearers.com/the-issues/environmental-impact-of-fur/fur-is-not-green-facts>
<http://thefurbearers.com/campaigns/anti-fur-campaign/fur-farming>
7. The environmental impact of fur farming – Fact sheet Fur Free Alliance and Eurogroup for Animals - Въздействието върху околната среда на производството на ценни кожи
http://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2017/09/Factsheet_Environmental-impact-of-fur-farming-1.pdf
8. Toxic Fur: Влиянието на производството на кожа върху околната среда и рисковете за човешкото здраве - Публикувано на 29 януари 2009 г.; TOXIC FUR: The Impacts of Fur Production on the Environment and the Risks to Human Health; Published January 29,2009; <http://www.humanesociety.org/assets/pdfs/fur/toxic-fur-january-22-2009.pdf>; The Humane Society of the United States

ИЗГОТВИЛИ:

проф. д-р Георги Георгиев д.в.м.н. – директор на дирекция ОРХВ, ръководител на колектива от ЦОРХВ

26.09.2017 г.